

POLSTOROČIE OD PRVÉHO VYDANIA MARXOVHO A ENGELSOVHO
DIELA NEMECKÁ IDEOLÓGIA*

MIROSLAV HANZEL

Marxov a Engelsov vývin k vedeckému svetonázoru prebiehal komplikovanými cestami. Boli najprv blízki mladoheglovcom a neskoršie feuerbachovcom — aj keď nikdy neboli dôslednými prívržencami týchto filozofických smerov. Rozhodujúcim činiteľom ich postupného prekonávania idealizmu a prechodu k dialektickému a historickému materializmu bola — popri ich hlbokom filozofickom a špeciálnovednom vzdelaní — ich úzka a aktívna spätosť s politickými zápasmi vtedajšieho obdobia.

Preto je prirodzené, že diela, ktoré Marx a Engels napísali v období prechodu od idealizmu a revolučného demokratizmu k dialektickému materializmu a komunizmu, mali neraz v mnohom ohľade tiež prechodný charakter.

Aj také významné práce pre formovanie marxistického učenia, ako sú Marxove *Ekonomicko-filozofické rukopisy z roku 1844* a prvé Marxovo a Engelsovo spoločné dielo *Svätá rodina* (1845), venované kritike mladoheglovcov, sú ešte v určitej miere poznačené touto skutočnosťou. Ich „prechodný“ charakter sa prejavuje v častom používaní heglovskej a feuerbachovskej terminológie. Stretávame sa v nich napríklad s feuerbachovskými pojmami: naturalizmus, rodová bytosť, označenie komunizmu výrazom „humanizmus“ atď.

Skutočnosťou však je — aj keď ich filozofický vývin nebol ešte zavŕšený — že po obsahovej stránke išlo už o diela s revolučnými myšlienkami. Za heglovskou a feuerbachovskou terminológiou sa už skrýval zväčša nový, triedny, materialistickodialektický obsah.

To však nezabraňuje súčasným dezinterpretátorom marxisticko-lenínskej filozofie, aby niektoré protirečenia medzi obsahom a formou (terminológiou) raných Marxových a Engelsových diel využívali na komolenie ich revolučnej vedeckej podstaty. Naplňajú ich terminológiu starým obsahom a na tomto základe sa usilujú dokázať údajne „idealistický“ charakter najmä Marxových raných filozofických myšlienok. Stavajú proti sebe názory mladého a zrelého Marxa, stavajú Marxa proti Engelsovi a Leninovi. Vypracúvajú na tomto základe rôzne formy antimarxizmu, napr. tzv. autentického marxizmu, „európskeho“ marxizmu, neomarxizmu, marxológie, marxizmu ako „filozofie človeka“, socializmu s „ľudskou tvárou“ a podobne.

Zvláštne miesto v dejinách marxistickej filozofie má druhé Marxovo a Engelsovo spoločné dielo *Nemecká ideológia*, ktoré vyšlo po prvý raz r. 1932 v nemeckom a r. 1933 v ruskom vydaní v Moskve. Väčšina do úvahy prichádzajúcich vydavateľov sympatizovala totiž s osobami, ktoré boli v práci kritizované a odmietala ho v čase jeho koncipovania vydať. (1, s. 38) Až do publikovania v Sovietskom zväze „odpočívalo“ dielo v archíve II. Internacionály.

Špecifickosť a význam *Nemeckej ideológie* — na ktorej pracovali klasici marxizmu od septembra 1845 do augusta 1846 — spočíva najmä v tom, že sa v nej proces formovania vedeckej filozofie relatívne završuje koncipovaním historického materializmu a vedeckého komunizmu ako teoretického základu revolučného zápasu robotníckej triedy.

V diele nachádzame prvý systematickejší výklad materialistického chápania dejín a marxistickej filozofie. Stretávame sa v ňom: s poučkou „bytie určuje vedomie“; s pojmami základňa a nadstavba, spoločenské vedomie, ideológia, buržoázne zriadenie; s teoretickými základmi učenia o spoločensko-ekonomických formáciách; so základmi teórie tried a triedneho boja; s vytýčením úloh proletariátu v komunistickej revolúcii, s požiadavkou diktatúry proletariátu a podobne.

Marx a Engels v *Nemeckej ideológii* nielen vytýčili základné princípy historického materializmu — ktorý patrí k ich najväčším objavom — ale používajú ich súčasne ako metodologický základ výskumu nastolených problémov. Kým napr. vo *Svätej rodine* vysvetľovali ešte podstatu a charakter mladohegelovských názorov hlavne z charakteru a vývinu špekulatívneho idealizmu, vysvetľujú už v *Nemeckej ideológii* ich genézu a vývoj z materiálnych podmienok vývinu spoločnosti. Ako napísal T. I. Ojerman, idealizmus, „vystupujúci predtým“, ako príčina „politických ilúzií mladoheglovstva“, je teraz charakterizovaný ako „špecifická ilúzia, ktorá má svoj pôvod v určitej sociálnej skutočnosti“. (2, s. 430)

K najväčším objavom v *Nemeckej ideológii* patrí odhalenie dialektiky výrobných síl a foriem styku — ako vtedy Marx a Engels nazývali výrobné vzťahy. Stalo sa kľúčom k poznaniu triednej štruktúry buržoáznej spoločnosti a celého dovtedajšieho vývinu ľudstva. Umožnilo tiež zdôvodnenie vedeckého komunizmu.

Úlohy, ktoré si autori vytýčili v tomto priekopníckom diele, ich logicky viedli k nutnosti vytvoriť novú filozofickú terminológiu, ktorá by vyjadrovala kvalitatívnu novosť vedeckého svetonázoru a umožnila vysvetliť dejiny ako proces spoločenského samopohybu. K prehĺbeniu teórie a metódy historického materializmu viedlo to, že tento proces súčasne vyžadoval uviesť novoutvorené pojmy do vzájomného vzťahu, rozpracovať ich do systému, ktorý by vyjadril vzájomnú súvislosť rôznych spoločenských oblastí. Tento postup umožnil Marxovi a Engelsovi poňať ľudskú spoločnosť ako materiálny systém so špecifickými kvalitatívnymi znakmi a vysvetliť ho ako objektívne zákonitý proces.

Tým, že splnili túto úlohu, postavili Marx a Engels celú filozofiu — a to po prvý raz v jej dejinách, aj pokiaľ ide o teóriu spoločenského vývinu — na exaktne vedecký základ.

Výsostne aktuálny význam má v *Nemeckej ideológii* kritika Feuerbachovej filozofie, ktorú Marx pripravil už na jar roku 1845 v svojich *Tézach o Feuerbachovi*. Základom prekonania Feuerbacha je predovšetkým kritika jeho antropologického zdôvodnenia materializmu.

Feuerbach bol vzdialený od revolučnej praxe. Preto si nevšímal v teórii jej požiadavky. Z tohto dôvodu uviazol v poňatí človeka ako abstrakcie, zbavenej spoločensko-ludských čŕt. Jeho „pozemská základňa“, z ktorej vychádza v svojich analýzach náboženstva, nie je skutočnou, triedne rozštiepenou spoločnosťou, ale typicky meštiackou ilúziou o spoločnosti.

Nie náhodou napísal K. Marx v *Tézach o Feuerbachovi*, že to „najvyššie čo obsahuje“ Feuerbachov „nazeravý materializmus, t. j. materializmus, ktorý zmyslovošť nechápe ako praktickú činnosť, je nazeranie jednotlivých individuí v „občianskej spoločnosti“. (3, s. 8) Najhlbšiu príčinu jeho zotrúvania na antropologickej filozofickej pozícii a nepochopenia historickej úlohy proletariátu nachádzajú teda Marx a Engels v meštiackej straníckosti jeho svetonázoru.

Skutočnosťou však je, že hlboké štúdium dejín a spoločenská angažovanosť priviedli Marxa a Engelsa k Feuerbachovi — ktorý odmietal Heglovu dialektiku spolu s jeho idealizmom — ako protináboženskému a protišpekulatívnemu filozofovi.

Protišpekulatívny obsah — urýchlený politicko-publicistickou činnosťou a poznaním protirečení medzi proletariátom a buržoáziou v predvečer revolúcie roku 1848 — sa implikoval ako vzájomne sa prelínajúci proces kritiky Hegla a prijatie materialistických princípov, sprostredkovaných v tom čase predovšetkým Feuerbachom.

Marx a Engels pritom čerpali z Hegla a Feuerbacha všetko pozitívne a trvalé. Kvalitatívnu novosť ich dialektickomaterialistickej filozofie vysvetlil Marx v II. téze o Feuerbachovi: „Filozofi svet len rozlične vysvetľovali, ide však o to, aby sme ho zmenili.“ (3, s. 8) Tento objektívny cieľ je východiskom kvalitatívneho skoku, ktorý v dejinách predstavuje sfornovanie dialektického a historického materializmu, ako filozofického základu vedeckého komunizmu a marxizmu vôbec.

Marx a Engels stavajú v *Nemeckej ideológii* analýzu filozofie a sociálnej skutočnosti do stredobodu výskumu. Podčiarkujú zreteľ na spoločenské predpoklady filozofie ako princíp každého filozofického bádania. Uplatňujú ho nielen pri vysvetľovaní podstaty mladoheglovskej a feuerbachovskej filozofie, ale tiež pri kritickej analýze francúzskeho materializmu Kantovej filozofie a iných filozofických smerov.

Poukazujú na to, že tam, kde vo vzťahu k objektívnej skutočnosti prestáva špekulácia, začína sa „skutočná, pozitívna veda, zobrazovanie praktického, činného uplatňovania, praktického vývojového procesu ľudí“. Vychádzajú z toho, že ľudia musia mať možnosť žiť, aby „mohli robiť dejiny“. K tomu je však potrebné „jedlo a pitie, prístrešie, odev a ešte niektoré iné veci“. (3, s. 30)

Podľa Marxa a Engelsa je prvým predpokladom ľudských dejín jestvovanie ľudských individuí. Podčiarkujú, že ľudia sa začali odlišovať od zvierat až vtedy, keď začali vyrábať svoje životné prostriedky, je to čin podmienený ich telesnou organizáciou. Človek sa vyvíjal a vyvíja teda ako spoločenská a historická bytosť hlavne preto, lebo jeho podstatná podmienka existencie, výroba materiálneho života, má spoločenský charakter.

Zo spoločenského charakteru výroby podľa Marxa a Engelsa vyplýva, že určitý spôsob výroby je vždy spätý s určitým spôsobom či stupňom spolupráce ľudí. Produkcia materiálneho života má teda dve stránky: vzťah ľudí k prírode a vzťah ľudí medzi sebou. V tejto forme objasňujú teda po prvý raz v dejinách filozofie a sociológie dialektický vzťah medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi — ktorý v *Nemeckej ideológii* nazývajú ešte „formami styku“ a podobne.

Poznanie dialektického vzťahu výrobných síl a výrobných vzťahov umožňuje poznanie vzájomných materiálnych vzťahov ľudí. Klasici marxizmu pritom zdôrazňujú, že zmenami a vývojom výroby nadobúdajú tieto vzťahy stále nové formy. Z tohto hľadiska sa javia reálne ľudské dejiny ako základňa všetkých ostatných duchovných, politických, náboženských, ideologických atď. dejín. Na tomto základe dokazujú, že keď sa teória, filozofia, teológia, ideológia, morálka atď. dostávajú do protirečenia s existujúcimi spoločenskými vzťahmi, stáva sa to predovšetkým a hlavne preto, že sa jestvujúce výrobné vzťahy dostali do protirečenia s jestvujúcimi výrobnými silami. (3, s. 33) Ukazujú na to, že „obmedzený vzťah ľudí k prírode podmienil obmedzené vzťahy medzi ľuďmi a ich obmedzené vzťahy podmienili ich obmedzený vzťah k prírode“. (3, s. 39)

Na tomto základe vysvetľujú progresívny vývoj ľudskej spoločnosti, od nižších k dokonalejším spoločensko-ekonomickým formáciám.

Marx a Engels dokazujú, že konflikt medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi, ktorý je základnou príčinou spoločenských konfliktov, sa vždy rieši sociálnou revolúciou. Táto nadobúda rôzne formy ako kolízia rôznych tried, vedomia, boj myšlienok, politický, ideologický a ekonomický boj atď. Objavili tým základný zákon svetových dejín, ktorý urobil idealizmus v chápaní historického vývoja neudržateľným.

Nemecká ideológia tým vytvorila základné predpoklady pre vedeckú periodizáciu ľudských dejín.

Hlavnú pozornosť venujú klasici marxizmu buržoáznej spoločnosti. Zdôrazňujú, že 1. ďalší vývoj výroby a výrobných síl je nezlučiteľný so súkromným vlastníctvom výrobných prostriedkov; 2. s nastupujúcou polarizáciou spoločenských protirečení sa vytvára kvalitatívne nová revolučná trieda, proletariát, ktorého historickou úlohou je v komunistickej revolúcii odstrániť súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov a vybudovať socializmus a komunizmus.

Duchovnú produkciu ľudí chápu ako vedomie, ktoré zodpovedá určitým výrobným vzťahom. Na tomto základe mohli Marx a Engels vysvetliť, prečo ideológia vykorisťovateľských tried — a to platí predovšetkým o buržoázii — predstavuje „zvrátené“, „falošné“ vedomie a vydáva ducha, idey, substanciu, sebavedomie a podobne za hybnú silu, ba dokonca „tvorcu“ sveta a jeho dejín.

Ukazujú na to, že táto idealistická dezinterpretácia skutočných spoločenských vzťahov a ľudských dejín vôbec nie je azda výsledkom „zlých úmyslov“ alebo subjektívnych nedostatkov teoretikov, filozofov, sociológov, ideológov, historikov atď., ale aj logickým dôsledkom zvrátenej, deformovanej skutočnosti.

Veľký metodologický, ale aj teoretický význam pre súčasnosť má v *Nemeckej ideológii* kritika tzv. opravdivého socializmu (M. Hess, K. Grün, O. Lüning a ďalší).

Marx a Engels kritizovali „opravdivých socialistov“, že nevedeli pochopiť utopický socializmus ako historicky nutné, ale prechodné odzrkadlenie určitých, ešte nedostatočne vyvinutých stupňov triednych zápasov buržoáznej spoločnosti, že sa usilovali nekriticky a eklekticky spojiť francúzsky a anglický utopický socializmus v akúsi „vyššiu“ syntézu s Heglovou dialektikou a Feuerbachovým abstraktným poňatím človeka.

Klasici marxizmu dokazujú, že malomeštiacke východie stanovisko bránilo „opravdivým socialistom“ spoznať skutočné hybné sily spoločenského vývinu

v materiálnych podmienkach a triednom boji spoločnosti, objasniť si svoje postavenie a perspektívy v začínajúcom zápase medzi proletariátom a buržoáziou. Nedostali sa pri hľadaní východísk a ciest k „prebudovaniu“ spoločnosti ďalej, ako k morálnemu rozhorčeniu nad protirečieniami medzi teoretickým „ideálom“ a spoločenskou skutočnosťou. Neobracali sa preto, ako napísali Marx a Engels, „na proletariát, ale na dve najpočetnejšie triedy ľudí v Nemecku, na malomeštiakov s ich filantropickými ilúziami a na ideológov práve týchto malomeštiakov, na filantropov a adeptov filozofie“. (3, s. 404) Hlásali všeobecné a všeludské zbratanie a odsudzovali triedny boj ako najhoršiu formu sebaodcudzenia človeka. V dôsledku toho odmietali tiež politický zápas a boj za demokratické práva nazývali opovrhlivo sebaklamom.

K. Marx a F. Engels ukázali na to, že sociálnou funkciou týchto učení bolo zadržať romantizujúcou kritikou a estétskym krasorečením zákonitý vývoj kapitalizmu s jeho protirečieniami a triednymi zápasmi.

Veľmi poučná v *Nemeckej ideológii* je najmä kritika koncepcií M. Hessa, ktorý sa dostal teoreticky „najďalej“. Usiloval sa totiž dať Feuerbachovmu humanizmu, aj keď neúspešne, sociálny charakter.

Podobne ako Feuerbach zastával M. Hess názor, že prekonanie buržoáznej spoločnosti vzájomnou „láskou ľudí“ sa nemá uskutočniť „naraz“, ale postupne, pokojnou cestou, výchovou a osvetovou. Tak vyústila Hessova spoločenská teória, podobne ako Feuerbachova, do idealisticko-sentimentálneho humanizmu. Ťažisko sociálnych problémov presunul v podstate do duchovno-psychologickej sféry. Sociálne zápasy redukoval na ideologické, vo vedomí prebojované protirečenia.

Aktuálny význam má v *Nemeckej ideológii* aj kritika filozofických základov Stirnerovho anarchizmu, teoretického prechodu nielen Bakuninovho a iných foriem anarchosyndikalizmu, ale tiež súčasných jeho tendencií, ako trockizmu, tzv. novej ľavice, rôznych teroristických skupín, maoizmu atď.

Marx a Engels poukazujú na to, že M. Stirner (vlastným menom C. Schmidt) zavrhuje proces subjektivizácie Heglovej dialektiky, započatý B. Bauerom. V dôsledku jeho redukcie človeka na absolútne „ja“ dejín a extrémnej subjektivizácie dialektiky sa stáva objektívna skutočnosť svetom abstrakcií.

Vykorisťovanie človeka v buržoáznej spoločnosti nechápe ako dôsledok buržoáznych spoločenských vzťahov, ale ako vládu „fixných ideí“, ktorá vraj vedie k vytváraniu „spoločenskej hierarchie“. Rozumie ňou každý „druh vlády“ — napr. štát, monarchiu i republiku, ale tiež komunizmus, revolučnú vládu, revolučné hnutie mas a podobne.

Východisko k prekonaniu buržoáznej spoločnosti nachádzal M. Stirner iba v indivíduu a jeho sile. Neuznával nič ľudského, pravdivého, dobrého či zlého, spravodlivého, slobodného atď. Uznával iba „moje“, rovnako ako som „ja“ jediný. Nie náhodou napísal T. I. Ojzerman, odvolávajúc sa na F. Engelsa, že „Stirner dnes pokojne popíjajúci pivo začne zajtra žiadať krv, už teraz by chcel zvrhnúť nielen kráľa, ale aj všetky zákony“. (2, s. 179)

Marx a Engels dokázali, že sociálne korene Stirnerových názorov spočívajú v spoločenskom postavení bezradného „revolučného“ malomeštiaka v jeho beznádejnom zápase proti veľkoburžoázii.

*

Aktuálny význam v súčasnom ideologickom zápase majú úsilia našich ideo-

logických protivníkov prekrúcať genézu a vývoj niektorých, v *Nemeckej ideológii* ešte nedopracovaných pojmov. Týka sa to napr. pojmu výrobné vzťahy.

Nezriedka sa však stretávame aj s dezintepretáciami jednoznačne formulovaných marxistických názorov, a to formou, ktorá je príznačná už pre anti-marxizmus obdobia pred uverejnením tohto diela.

Jednou z nich je úsilie dokázať z mladoheglovských alebo novoheglovských pozícií, že zakladatelia marxizmu nadväzovali vždy jednostranne na heglovský idealizmus. Tak napr. J. Plenge, ktorého možno považovať za „pratca“ antropologickej dezinterpretácie marxistickej filozofie, napísal už r. 1911, že „Marx, opustiac univerzitu, mal už také filozofické vzdelanie, že sa od Feuerbacha nemal čomu naučiť“. (4, s. 16) K. Löwith, ktorý začína existencialistickým „prehodnocovaním“ Hegla a Feuerbacha, pripisuje takto poňaté názory Marxovi a Engelsovi. (5, s. 74)

Aj S. Landshut, ktorý na Západe prvý vydal v dvoch zväzkoch rané Marxove spisy, napísal, že „hľadanie idey v skutočnosti“, „rozumu v skutočnosti“, to je vraj „hlavná myšlienka, ktorú Marx prebral od Hegla a ktorá predstavuje hlavnú črtu jeho životného diela“. (6, s. 15)

Vychádzajúc z týchto a podobných teoretických zdrojov, usilujú oportunisti a revizionisti — počínajúc jeho zakladateľom E. Bernsteinom a končiac jeho súčasnými predstaviteľmi (K. Kosík, M. Průcha, L. Kolakowski, R. Garaudy, E. Fischer, G. Petrovič, P. Vranicki a iní) — predovšetkým o negáciu filozofického materializmu.

E. Bernstein zastával názor, že na „slove“ materialistické poňatie dejín „lipnú od začiatku všetky nedorozumenia, ktoré sú vôbec späté s pojmom materializmus. (7, s. 44) Pritom zdôrazňuje, že mravné normy spoločnosti sú „trvalejšie než hospodársky vývin“ a sú preto „od neho nezávislé“. (8, s. 392)

V dvadsiatych rokoch hlásajú K. Korsch a G. Lukács — v dielach, ktoré sú teoretickým zdrojom aj súčasnej kritiky dialektického materializmu — heglovskú interpretáciu materialistickej dialektiky a jej produkciu na subjektovo-objektovú dialektiku. (9, 10, 11)

G. Petrovič — čelný predstaviteľ „praksistickej“ filozofie — takisto tvrdí, že komunizmus nie je jednoducho novou sociálno-ekonomickou formáciou, ale predovšetkým „zrušením primátu ekonomickej sféry a nadvlády ekonomických faktorov pri rozlišovaní ľudských spoločenských“. (1, s. 161) M. Průcha sa zasa usiluje dokázať, že každý pokus „dokázať objektívnu existenciu sveta“ a tým „vytvoriť materialistickú filozofiu, musí byť korunovaný neúspechom“. (13, s. 28)

Súčasný antimarxizmus, vrátane filozofického revizionizmu, neguje predovšetkým marxisticko-leninské chápanie „praxe“, ktoré vraj „doviedlo protirečenie medzi materializmom a idealizmom ad absurdum“. (13, s. 28)

Pojem „praxe“ sa v revizionistickom chápaní premieňa na „slobodné bytie“, „tvorivé bytie“, „historické bytie“, v ktorom vraj človek koná ako jednota objektu a subjektu. Filozofia, v ktorej stredobode má byť takto antropologicky určený človek, sa tak stáva „filozofiou človeka“, „filozofiou praxe“. (12, s. 53)

„Prax“ sa pritom chápe subjektívno-idealisticky, v podstate ako duchovná činnosť a nie ako materiálno-predmetné osvojenie a zmena prírodných a spoločenských podmienok človeka.

Ako napísal K. Kosík je „prax“ jednak spredmetnením človeka, jednak „realizáciou ľudskej slobody“. Človeka treba vraj preto chápať antropologicky.

V „praxi“ bol údajne objavený „základ reálne činného streda“, reálne „historického sprostredkovateľa ducha a hmoty, kultúry a prírody, človeka a kozmu, teórie a konania, súcna a bytia, epistemológie a ontológie“. Takto chápaná „prax“ má teda prenikať „celým človekom a určuje ho v jeho totalite“. (14, s. 154—7)

Možno teda konštatovať, že súčasný filozofický revizionizmus, nadväzujúc na názory mladého Lukácsa, ale najmä na Sartrov existencializmus, vyzdvihuje takto chápaný pojem „praxe“ na ústredný a východzí problém marxistickej filozofie. P. Vranicki napr. tvrdí, že „je potrebné — ak sa má marxistická filozofia „osvedčiť“ — vychádzať z „praxe“ ako podstatného a základného horizontu marxistickej interpretácie človeka a jeho poznania“. (15, s. 62)

Toto nevedecké stanovisko azda najjasnejšie formuloval L. Kołakowski, podľa ktorého sú „uvedomelé akty poznávacieho procesu konštitutívne pre prírodu“, v ktorej existencia začína vraj „súčasne so vznikom jej obrazu v ľudskom mozgu“, kým „hmota oddelená od človeka nie je preňho ničím“. (16, s. 62)

Tak sa premieňa vo filozofickom revizionizme marxistická téza „bytie určuje vedomie“ na svoj opak: vedomie určuje bytie.

*

Buržoázni dezinterpretátori marxizmu sa usilujú stotožňovať koncepcie obsiahnuté v *Nemeckej ideológii* viac-menej s feuerbachovskými názormi.

T. G. Masaryk r. 1898 napísal, že Marx (i Engels) vychádza z Feuerbacha, od ktorého vraj preberá „naturalizmus a materializmus“, iba že ho rozhodnejšie „spája s pozitivizmom“. Preto sa údajne stala „najdôležitejšou a najkladnejšou Marxova teória antropologizmu“. Kto si preto prečíta „niekoľko stránok Feuerbacha, vie o marxizme viac než z nestráveného prvého zväzku *Kapitálu*“. (17, s. 42)

Tieto názory hlásajú aj iní buržoázni kritici marxizmu. W. Sombart napr. tvrdí, že „marxizmus je iba ďalším rozvinutím feuerbachizmu“. (18, s. 121—2) Aj P. Struve hovorí o samostatnosti Feuerbachovho príspevku k marxizmu, ktorý nie je vraj docenený“. (19, s. 68) Protestantský teológ W. Schilling, v úsilí obhájiť pojem „boha“, zasa napísal, že Feuerbachova kritika náboženstva nadobudla „historický význam tým, že Marx a Engels ju radi prijali“. (20, s. 141) Preto ich vraj možno oprávnené považovať za „feuerbachovcov“.

Tieto koncepcie sa stali teoretickým zdrojom scientisticko-pozitivistického revizionistického popierania vedeckosti marxistickej ideológie, ako aj vedekého poňatia „odcudzenia“ práce v kapitalistickej spoločnosti, a to zväčša v nadväznosti na existencialisticko-antropologické koncepcie.

Dielo *Nemecká ideológia* venuje veľkú pozornosť kritickému analýze ideologických aspektov buržoáznej filozofie. Prítom v ňom splyva pojem ideológie s charakteristickými črtami buržoáznej ideológie ako zvráteného vedomia, vyjadrujúceho triedne záujmy buržoázie.

Marx a Engels prítom rozlišujú medzi vedeckou a nevedeckou ideológiou. Ich celoživotné úsilie bolo zamerané práve na rozpracovanie dôsledne vedeckej ideológie revolučnej robotníckej triedy.

Súčasní buržoázni a revizionistickí dezinterpretátori marxizmu sa usilujú preklenúť priepasť medzi vedeckou a nevedeckou ideológiou. Na tomto základe chcú dokázať nevedeckosť aj marxisticko-lenínskej ideológie.

Napríklad pozitivisti (Geiger, Popper, Topitsch a iní) zahŕňajú svetonázorové výpovede, normy, hodnoty, motivácie atď. do pojmu nevedeckej ideológie. Stavajú ich — ako údajne subjektivistické, vedecky a teoreticky nezdôvodniteľné elementy — proti exaktnému vedeckému poznaniu.

Aj filozofickí revizionisti scientisticko-pozitivistického zamerania (M. Král, B. Fajkus, R. Haveman a iní) sa usilujú dokázať, vychádzajúc zo spomínaných zdrojov buržoáznej filozofie, nevedeckosť marxisticko-leninskej ideológie. M. Král napr. dokazoval, že hlavnou výrobnou silou spoločnosti nie je robotnícka trieda, ale veda. [21, s. 119]

Tieto a podobné názory viedli objektívne k medialektickému mysleniu, k mechanickému zotrvávaniu na jednotlivých faktoch a empirii, k odmietaniu teoretických zovšeobecnení a svetonázorovej interpretácii vedeckých poznatkov. Stali sa základom tendencií k technokratizmu, scientizmu, vulgarizmu a idealizmu.

Pokúšali sa nielen negovať svetonázorovú a metodologickú funkciu dialektického a historického materializmu, ale prehlasovali za bezpredmetnú základnú filozofickú otázku vôbec, usilujúc sa nájsť akúsi „strednú cestu“ medzi materializmom a idealizmom.

Nevedeckú interpretáciu pojmov „prax“ a „ideológia“ spájajú súčasní buržoázni a revizionistickí filozofi s falošným pojmom „odcudzenie“, ktorý zaujíma v *Nemeckej ideológii* dôležité miesto.

Marx a Engels, vychádzajúc z Heglovho a Feuerbachovho vymedzenia pojmu „odcudzenie“, naplňujú ho kvalitatívne novým obsahom.

Hegel chápal „odcudzenie“ idealisticky a nehistoricky ako odcudzenie „sebavedomia“. Keďže však absolutizoval buržoázne výrobné vzťahy, zastával názor, že historická forma odcudzenia práce za kapitalizmu je večnou a trvalou formou spredmetnenia ľudskej práce vôbec.

Feuerbach sa síce pokúsil o materialistický výklad „náboženského odcudzenia“. Keďže však chápal človeka metafyzicky, nehistoricky, nepovažoval „odcudzenie“ za produkt kapitalistických historických podmienok. Chápal ho ako psychologickú tendenciu nehistorického, abstraktného, triedne neurčeného človeka.

Marx a Engels chápali oproti tomu „odcudzenie“ materialisticky, ako historicky prechodný jav v živote spoločnosti, nachádzali jeho základ v podmienkach kapitalistickej tovarovej výroby. Presvedčivo dokázali, že odcudzenie zanikne spolu s odstránením súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov.

Prax budovania novej spoločnosti v krajinách reálneho socializmu plne potvrdila správnosť týchto záverov.

*

Marxovo a Engelsovo spoločné dielo *Nemecká ideológia* predstavuje dôležitú etapu vo vytváraní revolučnej ideológie robotníckej triedy. Je aj dnes učebnicou dialektického a historického materializmu a zdrojom živých myšlienok v zápase marxizmu-leninizmu proti buržoáznej a revizionistickej ideológii.

1. MARX, K.: P. V. Anenkovovi [Brusel, 18. XII. 1946]. In: Marx, K. — Engels, F.: Vybrané listy. Bratislava 1959.
2. OJZERMAN, T. I.: Utváření marxistické filozofie. Praha 1971.
3. MARX K. — ENGELS, F.: Nemecká ideológia. Bratislava 1981.
4. PLENKE, J.: Marx und Hegel. Tübingen 1911.
5. LÖWITH, K.: Das Individuum in der Rolle des Mitmenschen. Ein Beitrag zur anthropologischen Grundlegung ethischer Probleme. München 1982.
6. MARX, K.: Der historische Materialismus. Die Frühschriften, I. zv., Lipsko 1932, úvod S. Landshuta.
7. BERNSTEIN, E.: Die Voraussetzungen des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie. Berlin 1921.
8. BERNSTEIN, E.: Das realistische und ideologische Moment im Sozialismus. In: Die Neue Zeit, 1897—8, II. zv.
9. KORSCH, K.: Karl Marx. Frankfurt a. M.—Wien 1967.
10. KORSCH, K.: Marxismus und Philosophie. Wien 1966.
11. LUKÁCS, G.: Geschichte und Klassenbewusstsein. Berlin 1968.
12. PETROVIČ, G.: Wider den autoritären Marxismus. Frankfurt a.M. 1969.
13. PRŮCHA, M.: Kult člověka. Praha 1966.
14. KOSÍK, K.: Dialektika konkrétního. Praha 1965.
15. VRANICKI, P.: Geschichte des Marxismus. Zv. I, Frankfurt a.M. 1972.
16. KOLAKOWSKI, L.: Traktat über die Unsterblichkeit. München 1967.
17. MASARYK, T. G.: Sociální otázka, I. zv. Praha 1948.
18. SOMBART, W.: Proletarischer Sozialismus. In: Marxismus. Berlin 1924, zv. I.
19. STRUVE, P.: Studien und Bemerkung zur Entwicklungsgeschichte des wissenschaftlichen Sozialismus. In: Die Neue Zeit. 1897, zošit I.
20. SCHILLING, W.: Feuerbach und die Religion. München 1932.
21. KRÁL, M.: Věda a civilizace. Praha 1968.